

Pólik József

GONDOLATOK EGY FÁRÓL

„...a tökéletesen autonóm, kiegyensúlyozott,
sokoldalú, szép személyiség modellje
egy releváns utópia marad...
Egy utópia azonban regulatív idea.”
Heller Ágnes¹

1.

Gondolatok egy fáról? Ez így nem pontos. Talán helyesebb lett volna a következő címet adni ennek a kísérletnek: *Séta egy fa körül*. Ez a cím talán pontosabban fejezné ki, amiről itt végül is szó van. Azt, hogy az itt következő feljegyzések nem akarnak gondolatmenetté rendeződni – *feltétlenül*. Egy gondolatfutamnak (-futásnak vagy inkább -*omlásnak*) két ismertetőjegye van. Egyrészt, hogy mindig egy meghatározott irányba tart. Másrészt, hogy maga alá temet mindent, ami az útjába kerül – legelőbb magát a *kérdezőt*, a probléma körül *sétálót*, vagy még inkább: sétafikálót. Nem. Aki sétál – *téblábol*. Ha kell: megáll, nézelődik. De semmiképpen sem menetel egy megelőlegezett – feltétlenül elérni akart (délbábként maga elé tartott) – cél felé. Úgy gondolom, hogy Nietzsche is valami ilyesmit tanácsol olvasójának. „Ha az olvasást a *művészet* szintjén akarjuk gyakorolni – írja *A morál genealógiájában* –, akkor persze olyasmire van szükség, amit éppen mostanában tökéletesen elfelejtettek... ehhez semmi esetre sem »modern embernek« kell lenni, hanem tehén módjára *kérődzni* kell...”² Ezt teszi egy sétáló is – *kérődzik*. Úgy is mondatnám persze, hogy tűnődik, pontosabban: *el-eltűnődik*. Ez az „el-el” itt azt fejezi ki, ami a lényeg: azt, hogy a filozófus – ha sétáló – szeret *eltűnni* a dolgokban, a fenoménekben; abban, ami „felszínes”, „de” – mint Nietzsche írja – „*mélyről jövően*”.

¹ Heller Ágnes: *Nietzsche és a Parsifal*. Századvég Kiadó, Budapest, 1994. 16. o. Módos Magdolna fordítása.

² Friedrich Nietzsche: *Adalék a morál genealógiájához*. Holnap Kiadó, Budapest, 1996. 17. o. Romhányi Török Gábor fordítása.

2.

De hát milyen fáról van itt szó egyáltalán?

3.

Ez a fa egy kertben áll. Egy Nietzsche nevű filozófus kertjében. Ez a kert egy *szimbolikus hely*. Jelenti a szöveget, amit az olvasó – az interpretáció művésze, pontosabban: *kertésze* – megművel: nem hagy gondolatlanul-gondozatlanul. De jelenti a problémát is, amin a szöveg szerzője keresztül vágja magát – mint egy *dzsungelen*, amely egyre mélyebbre hívogatja felfedezőjét. Ez a dzsungel, ez az elvadult kert: a morál keletkezéstörténetének – *szövevényes* – problémája. Itt akar *rendet vágni* Nietzsche. Ezt a területet akarja *behálózni* a filozófiai gondolat – sétálni hívogató – „ösvényeivel”.

4.

Kezdjük az elején. Vagy inkább a végén? Nem. Egy olyan ponton kezdjük, ahol ennek a kezdetnek vagy végnek nincs értelme. Egy olyan ponton kezdjük, ahol nemcsak elkezdeni, de be is lehet fejezni – a sétát. Kezdjük ott, ahonnan az egyik ösvény elindul: át ezen az indázó kerten. Egy olyan ponton, ahol már-már áttekinthetetlenül sűrűvé válik a kép – a szövegkert képe –, Nietzsche azt mondja, hogy a kultúra mint nembeli aktivitás poszthisztórikus végcélja egy kiszámítható, szabályszerű, és főleg *szuverén* individuum kiképzése volt. Egy olyan emberé, aki képes ígérni, s aki ily módon az erkölcs fölött áll: nem szorul rá a morál – nevezzük így – *kényszerzubonyára*. Érdemes megfigyelni, hogy amikor Nietzsche a kiképzés prehisztórikus folyamatáról – az ember „önnönmagán végzett... egész *történelem előtti* munkájáról” – beszél, akkor a *gyümölcsöt termő fa* képét használja *A morál genealógiájában*. Helyben vagyunk. Itt áll – a második értekezés harmadik szakaszában – *Nietzsche fája*: „Kezességet vállalni önmagunkért, vagyis önmagunkra büszkén *igent mondani* – amint már említettük, hosszú, fáradságos munka gyümölcse, ám későn, sokára érett gyümölcs! Milyen sokáig fityegett ez a gyümölcs éretlenül és savanyúan a fán! És ennél még sokkalta hosszabb ideig egyáltalán a színét sem látták e gyümölcsnek – senki sem ígérhette volna meg, hogy egyszer majd beérik, jóllehet a fában már minden készen állt pontosan e gyümölcs megérleléséhez!” A második szakaszban pedig ez olvasható: „Képzeljük viszont magunkat e szörnyűségesen hosszú folyamat végére, oda, ahol a fa végül is megtermi gyümölcseit...e fa legérettebb gyümölcse a *független egyén*...”³ Látható,

³ Uo. 62–63. o.

hogy Nietzsche egy olyan metaforát használ a szövegben, amely az *organikus* fejlődés képzetét kelti. Mit jelent itt az, hogy organikus? Egy fa – ha fa –, olyan gyümölcsöt terem, amelyet *tud*. A körtefa körtét, az almafa almát. Nem pedig olyan gyümölcsöt, amelyet *akar*. Látszólag ez a helyzet Nietzsche fájaival is. De csak látszólag. Hiszen ez a fa nem közönséges növény. Úgy is mondhatnánk ezt, hogy Nietzsche fája olyan almafa, amelyik körtét terem. Körtét? Persze tudjuk jól: ennek a fának a „szuverén individuum” lenne a gyümölcse – *természete* szerint. De Nietzsche könyve inkább arról szól, hogy mi az oka annak, hogy ennek a gyümölcsnek eddig híre-hamva sem volt a fán. Pedig a fában – és ezt Nietzsche nyomatékosan hangsúlyozza – „már minden készen állt pontosan e gyümölcs megérleléséhez”.

5.

Érdemes megfigyelni, hogy Nietzsche úgy beszél ezen a szöveghelyen, *mintha már beérett volna* annak a hosszú és fáradtságos munkának a gyümölcse, amelyet másutt a szuverén individuum kiválasztásának és kiképzésének nevez. Múlt időben beszél egy olyan gyümölcstről, amely az arisztokratikus és papi értékelési mód ellentétében kikristályosodó formaváltozás ellenére még csak pusztán *lehetőség*. Miért beszélhet így? Mert a folyamat végére *képzeli* magát. De az, aki ezen a *végponton* szót kér, nem a szimptomatológus vagy tipológus Nietzsche, hanem egy „jövendőmondó-madár-szellem”. Az a Nietzsche, aki a *nihilizmus prófétájaként* aposztrofálja magát egyik töredékében. Az a Nietzsche, aki „visszapillant, amikor arról mesél, ami jön.” Honnan? A jövő „útvesztőjéből”. Ide csak az tud belépni, aki „a nihilizmust önmagában már teljességgel végigélte – aki ezt maga mögött, maga alatt, magán kívül tudja...”⁴ Úgy gondolom, hogy ebből az útvesztőből *visszatekintve* állítja elénk Nietzsche a gyümölcsöt termő fa képét a szövegben – *a szöveg kertjében*. Visszatekintve a fa jövőjéből ugyane fa múltjának – és *jelenének* – irányába. Ez az egyetlen módja annak, hogy *realitásként* beszélhessen egy *még nem létező* dologról. Ez az egyetlen módja annak, hogy azt állíthassa: a független egyén *aktív* lelkiismerete *volt* az emberiség sivatagos kertjében álló fa *par excellence* gyümölcse. Különbözőben kénytelen lenne azt mondani: sajnálom, de csak egy savanyú és éretlen gyümölcsöt látok a fán. Csak a *domesztikált embert* látom, akiben nem vert még gyökeret „az önrendelkezés és a sors fölötti hatalom élménye”.⁵

⁴ Friedrich Nietzsche: *A hatalom akarása*. Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2002. 9. o. Romhányi Török Gábor fordítása.

⁵ *Adalék a morál genealógiájához*. I. m. 63. o.

A par excellence „független egyén”: az *Übermensch*. De az *Übermensch* – mint gyümölcs – nem realitás, hanem csak a fa távoli jövőjéhez tartozó *lehetőség*. Ami van: egy savanyú, értetlen gyümölcs: a domesztikált ember. De mi ennek az oka? Úgy tűnik, hogy ezzel kapcsolatban legalább két eset lehetséges. Az első az, hogy még nem ért véget annak a hosszú, a történelem előtti idők óta tartó formaváltozásnak a története, ami ahhoz kell, hogy az *erkölcstelen* individuum – az *aktív* lelkiismeret embere – megjelenjen. Noha nincs akadálya egy ilyen változásnak – gyakorlati és elméleti szempontból sem. Ebben az esetben abból a hipotézisből indulunk ki, hogy *befejezhető* az európai nihilizmus mint a rossz lelkiismeret kultúrájának története – hiszen ez csak *egy lehetőség, de nem szükségszerű* történet volt. Lehet, hogy mindezidáig csak a rossz lelkiismeret savanyú és éretlen gyümölcse volt látható a fán, de semmi akadálya annak, hogy ez megváltozzon, hiszen a fában már minden készen áll „pontosan e gyümölcs megérleléséhez”. Ebben az esetben egy *organikus* folyamat hipotézisével van dolgunk. Feltételezzük, hogy a rossz lelkiismeret kultúrájában ott rejtőznek egy *másik* kultúra *csírái*. Egy olyan kultúráé, amelyben lezajlik *majd* a morál mint a reaktív erők aktivizálódási képességét mérséklő eszköz *öndestrukciójának* folyamata. Az a folyamat, amely a független egyén jövőbeli megjelenésének feltétele és szimptomája. De van egy másik lehetőség is. Ebben az esetben abból a hipotézisből indulunk ki, hogy a kultúra mint nembeli aktivitás poszthisztórikus végcélja *nem érhető el* az aszketikus papok által kijelölt úton, mivel a jelek azt mutatják, hogy nincs „szerves átmenet” a reaktív erők kultúrájából az aktív erők kultúrájába. A változás csak egyfajta „szakadás, ugrás, kényszer nyomán” következhet be: „elkerülhetetlen végzetésként, amely ellen nem lehet harcolni, még a ressentiment útján sem”.⁶ Ebben az esetben feltételezzük, hogy a reaktív erők kultúrájából hiányoznak – és nem is hozhatók létre benne – azok a kulturális, a változás lehetőségét egy kritikai nézőpont kidolgozásán keresztül megalapozó tényezők, amelyek biztosíthatnák a morál alól felszabadult ember kiképzésének lehetőségét. Itt egy *aorganikus* folyamat hipotézisével van dolgunk. Feltételezzük, hogy nem lehetséges az adósság kultúrájának *belső átalakítása*, hogy ezen a módon nem tudjuk „megvédeni magunkat a sorvadás két legrosszabb fajtájától: az *embertől érzett undortól* és az *emberrel való együttérzéstől*”.⁷ Ebben az esetben kimondatlanul is azzal számolunk, hogy a fa nem állt és már nem is fog készen állni legérettebb gyümölcseinek „megérleléséhez”. Ha pedig nem, akkor csakis „gyökeres” megoldás képzelhető el. Ezt a megold-

⁶ Uo. 98. o.

⁷ Uo. 150. o.

dást *a fa kivágása* jelenti. Vagy mint Nietzsche mondja: a zsidó-keresztény kultúra szentélyének „lerombolása”.

7.

Művelést jelent a művelés leállítása, egyoldalú – de mindig gesztus értékű – *felfüggesztése* is. Nemcsak akkor lehetek jó kertész, ha ápolok egy fát, hanem akkor is az lehetek, ha beszüntetem a gondozását. Feltéve, hogy megbizonyosodtam róla: ez a fa menthetetlenül elkorcsosult, nem fog olyan gyümölcsöt hozni, amelyet szeretnék. Ebben az esetben akkor vagyok jó kertész, ha kivágom a fát, és másikat ültetek helyette. Egy olyan fát, amelyik bő és egészséges termés ígéretével kecsegtet. Nietzsche – jó kertész módjára – erre tesz javaslatot. Felhívja a kertészek figyelmét arra, hogy egy olyan fát gondoztak és tartottak nagy becsben eddig, amelyik nem fogja valóra váltani *reményeiket*.

8.

Vannak jó és vannak rossz kertészek. Az aszketikus pap – úgy tűnik – *rossz kertész*. De hát kiről is van itt szó tulajdonképpen? A nihilizmus fájának *gondozójáról*. A nihilizmus fája? Ez a kép a napnyugati metafizikai *ágbogas történetére* utal itt. Kivágni ezt a fát, befejezni ezt a történet ott kell, ott lehet, ahonnan elágazik: Platónnál. Platón *metafizikája* a nihilizmus fájának *törzse*.

9.

Az aszketikus pap, ez a rossz kertész volt az, aki domesztikált ember kiképzését mindeztáig a kezében tartotta, aki elhitette ezzel az emberrel, hogy elég független ahhoz, hogy a történelem *végcéljának* lássa önmagát. Hogyan mutatja be Nietzsche az aszketikus papot? Mint a napnyugati metafizika *par excellence* elbeszélőjét. Úgy mutatja be, mint egy „igazi világ” *mesemondóját*, aki pásztorként jár hallgatói előtt: el-, illetve megbűvölve őket *sípjának* (a lét és a mulandóság egész területét behálózó „elbeszélésének”) hangjával: „Az aszketikus pap a máslet, a máshollét iránti megtestesült vágy, mégpedig legelemibb erejű vágy, e vágy testet öltött szenvedélye: ám éppen vágyának *hatalma* az őt a világhoz kötő béklyó; éppen emiatt lesz szerszámmá, amelynek azon kell dolgoznia, hogy kedvezőbb körülményeket alkosson az emberi és e világi lét számára – éppen ezzel a *hatalommal* köti a szerencsétlenek, elégedetlenek, eltévelyedettek, önmaguktól szenvedők egész nyáját ahhoz a léthez, amelyben ő ösztönösen pásztorként jár

előttük...”⁸ Pásztorként, vagy még inkább *patkányfogóként*, aki nemcsak egy magánvaló, apriori, tiszta és időtlen világról mesél elbűvölt, feltétlen engedelmességre kényszerített nyájának, hanem egy hídról is – *az élet hídjáról*. Ez pedig Nietzsche szerint végül is *paradoxon*. Miért az? Mert ha tévútnak tekintjük az életet, ha úgy gondolunk rá, mint egy rossz, ingatag, de mégiscsak rendelkezésünkre álló hídra, amely csak arra jó, hogy átkeljünk rajta valahova, akkor ez az átkelés csak egy módon lehetséges számunkra: lépésről lépésre. Vagyis: végig kell menni ahhoz a hídon, hogy túljussunk rajta. Ezért írja Nietzsche: „az aszketikus pap, az életnek ez a látszólagos ellensége, *ez a tagadó* – voltaképpen *az életet megőrző és az életre igent* mondó nagy erőkhöz tartozik...”⁹

10.

Kierkegaard a *Filozófia morzsák Közjáték* című fejezetében azt írja, hogy „a természet túlságosan absztrakt ahhoz, hogysem szigorúbb értelemben dialektikus legyen az idő vonatkozásában”.¹⁰ Egy mezőn nyíló virágnak vagy egy tengerben úszó halnak nincsen története – noha „mégis megvan benne a történetiség nyoma (az ugyanis, hogy keletkezett...)”.¹¹ Ugyanez a helyzet Nietzsche fájával is. Ez a fa – ha fa – keletkezett. De a görög *alloiósizis* értelmében. Keletkezése változás volt. Átmenet a lehetőségből a valóságba: a nemlétből a létbe. Kierkegaard arra utal, hogy egy létezőnek csak akkor van története – *történelme* –, ha képes *szabadon átalakítani* önmagát. Ha képes megalapozni egy fundamentális eltérést önmaga alapformájától. Egy fa esetében ez nem lehetséges. Egy almamagból csak almafa fejlődhet, és sohasem körte. Vagyis azt mondhatjuk, hogy itt a keletkezés változásának egy olyan típusáról van szó, amelyben a keletkező létező – például ez és ez az almafa – nem szenved el változást *önmagában*. Önmaga falétén belül. De van egy másik típusa is a keletkezésnek Kierkegaard szerint. A görög *kinésizis* fogalma nem a természet, hanem az *ember* keletkezésének leírására szolgál – noha az ember nemcsak ember, hanem természet is. Ebben az esetben a keletkező „nem marad önmagában változatlan a keletkezés változásában”. Ez a magyarázata annak, hogy miért hangsúlyozza Kierkegaard, hogy az emberi egzisztencia keletkezése nem absztrakt, hanem konkrét. Konkrét, mivel divergens, *választható* lehetőségei vannak – természet szerint való keletkezésének lehetőségén belül. Ezt úgy is kifejezhetjük, hogy az ember fa – de olyan fa, amely nemcsak alma létrehozására képes –

⁸ Uo. 145. o.

⁹ Uo. 145. o.

¹⁰ Sören Kierkegaard: *Filozófiai morzsák*. Göncöl Kiadó, Budapest, 1997. 102. o. Hidas Zoltán fordítása.

¹¹ Uo. 102. o.

feltéve, hogy itt most egy almafára gondolunk –, hanem arra is, hogy adott esetben létrehozson valami egészen mást – például körtét. Ez az oka annak, hogy Kierkegaard úgy határozza meg az emberi egzisztenciát, mint az *újjászületés* paradox mutatóványára képes lényt. Mint olyan lényt, akit főként a „*mássá-levés*” *lehetősége* jellemez. Mit jelent ez? Azt, hogy az ember – ha fa – olyan gyümölcsöt hoz, amelyet *akar*. Újjászületése a keletkezésben „szabadság révén történik, nem szükségszerűségből”.¹² Keletkezése „magában foglalhat egyfajta megkettőződést, vagyis a keletkezés lehetőségét önmön keletkezésén belül. Itt rejlik a szigorúbb értelemben történeti, ami az idő vonatkozásában dialektikus”.¹³

11.

Ez a probléma Nietzschénél is: *szükségszerű* volt-e a domesztikált ember megjelenése és a morális létinterpretációt előtérbe helyező papi értékelési mód győzelme az arisztokratikus értékrend rovására? Vagy mindez inkább a *véletlenül* múlt? Nietzsche evolúciós hipotézise szerint „valamely dolog, használat, szerv »fejlődése«... nem más, mint *haladás* bizonyos cél felé, ám *nem logikus és folytonos haladás ez* (kiemelés tőlem – P. J.), amelyhez minimális erőfeszítéssel és energiaráfordítással jutunk, hanem magában e folyamatban többé-kevésbé mélyreható, többé-kevésbé egymástól független erőmegnyilvánulások, valamint az ezekkel szemben fellépő ellenállások, védekező és reaktív formaalakulatok egymásutánisága, kölcsönhatása, reakciók megvalósuló eredményei. A forma cseppfolyós, az »értelme« pedig még nála is inkább az...”¹⁴ Mit jelent itt az, hogy *cseppfolyós*? „A szerves világban – írja Nietzsche – minden történés *leigázás* és *uralom* folyamánaként megy végbe, és minden leigázás és uralom egy újbóli értelmezés, kiigazítás...”¹⁵ De nemcsak a szerves világban tapasztaljuk ezt. *Egy forma* egymást váltó interpretációk és „kiigazítások jelláncolatának” végeredménye a *történelemben* is. Végeredmény, amelyben „az addigi »értelme« és »cél« szükségképpen elhomályosul vagy egészen láthatatlanná válik”. Egy forma mindig egy másik forma: *halála*. Ilyen forma a domesztikált ember is. Ennek halála – Nietzsche interpretációja szerint – „az igazi *haladás* előfeltételei közé tartozik”. Mégis: bár a haladás itt egy *új forma* irányába mutat – ez az új forma az Übermensch, akiben a domesztikált ember „értelme” és „célja” már nem ismerhető fel – a megelőző forma halálának feltétele van: az új forma *létezése*. Ez a megelőző forma halálának *bizonyítéka*. Ilyen

¹² Uo. 101. o.

¹³ Uo. 102. o.

¹⁴ *Adalék a morál genealógiájához*. I. m. 87. o.

¹⁵ Uo. 86. o.

bizonyítékot azonban Nietzsche nem tud felmutatni. Az Übermensch – mint új („cseppfolyós”) forma – csak *hipotézis*. Alma egy olyan fa ágán, amely eddig csak körtét termett.

12.

Nietzsche fájának nem az a dolga, hogy almát vagy körtét, hanem az, hogy egy ennél sokkal kényesebb természetű gyümölcsöt hozzon létre – embert. Mégis: ez a metafora egy olyan radikális *történelemszemlélet* residuuma Nietzsche retorikájában, amely ragaszkodni látszik a hegeli szemlélet alapját képező *dialektikához*. Lehet, hogy Nietzschénél nem az ész, hanem a bebörtönzött, és idővel a börtönöire ellen forduló szabadságösz-*tön* uralkodik a világon, de akárcsak Hegelnél, itt is megtalálható a világtörténelem általános végcéljának hipotézise vagy e *hipotézis paródiája* – egy édes vagy éppen savanyú gyümölcsöt termő fa képében. De a hegeli történelem-szemlélet alapját képező dialektika nemcsak retorikai, hanem *konceptuális* szinten is nyomott hagyott Nietzsche gondolatmenetén. Nietzsche kultúra-felfogására gondolok. Ez csak úgy tudja biztosítani a független egyén poszthisztorikus ideáljának státuszát, ha egy denaturációs hipotézis felvételével *három lépcsőssé* teszi az európai kultúra „hosszú, formaváltozásokból álló történetét”. Ha a modern ember végcél lenne, nem pedig csak egy lehetséges, és ezért más irányba terelhető formaváltozás *kontingens* terméke, akkor továbbra is biztosított lenne ugyan a kultúrkritikai elemzés mozgástere, de lehetetlenné válna minden olyan törekvés reprezentációja, amely a nihilizmus meghaladását ígéri – *prófétizálja* – Nietzschénél. Lehetetlenné válna Zarathustra fellépése. Egy olyan történet végén, amelyet Nietzsche – *visszatekintve egy ellentétes ideál lehetséges nézőpontjából* – be akar fejezni. Miért? Hogy megalapozhassa egy új, posztaszketikus történet elindításának konstitutív lehetőségét. Ennek viszont feltétele van: a denaturációs hipotézis felvétele a konstrukcióba. Ez a garanciája annak, hogy Nietzsche az európai nihilizmus *történetéről* beszélhessen. Történetről – *egy lehetséges, de nem szükségszerű történetről* – *állapot* helyet. Úgy gondolom, hogy nemcsak a fogalmi konstrukció, hanem a Nietzsche gondolkodását átható sajátos filozófiai *attitűd* szempontjából is messze ható következményei vannak ennek. Ellenkező esetben ugyanis nem lenne fenn tartható a nietzschei gondolkodás rendkívül agresszív *örömelve*. De talán éppen ennek magával ragadó agresszivitása jelzi a leginkább, hogy hol mutat fel ez a gondolkodás – deficitet. Tény: vannak szöveghelyek, ahol a nietzschei retorikát egyfajta *hitélmény* keríti hatalmába. Mégis: az, ami itt hiánynak látszik, lehet, hogy valójában gazdagság: a domesztikált ember jövőjének *alapító* megnevezése. *Költészet* – mégpedig annak heideggeri értelmében.

Rendkívül jellemző, hogy ott, ahol ez a *megváltáselv* szóhoz jut, Nietzsche mindig *Zarathustra* alakját tolja előtérbe a szövegben: „De valamikor majd, a mienknél egészségesebb korszakban, mint ez az önmagában kételkedő, romlott jelen, minden bizonnyal eljön majd a nagy szeretet és megvetés *megváltó* embere..., akinek magányát a nép félreérti majd, mintha csak menekülés volna a valóság *elől* ez a magány, holott ő inkább belesülylyed, gyökeret ver, elmerül a *valóságba*, hogy ismét a fényre lépve elhozhassa nekünk e valóság *megváltását*...”¹⁶ Egy nem létező, a gyümölcsöt termő fa *jövőjéhez* tartozó személy – a par excellence szuverén individuumként ábrázolt *Zarathustra* alakja – kezeskedik Nietzschénél azért, hogy a nihilizmus történetének nemcsak kezdete, hanem vége is van, hogy a modern ember típusa meg-, illetve *leválható*. Ez a hipotézis kezeskedik azért is, hogy Nietzsche a második értekezés végén így fogalmazhat: „Ha szentélyt akarunk építeni, előzőleg *le kell rombolnunk egy másik szentélyt*”.¹⁷ *Kell?* Úgy tűnik, igen. Hiszen „fordított kísérlet” – *Zarathustra kísérlete* – csak így lehetséges. Ha csak „*elvieken*” is. Csak így van lehetőség arra, hogy elképzeljük: milyen lehetne ez a kert – ez az „aszketikus csillag” –, ha nem a *nihilizmus fája* állna a közepén.

Lerombolni az aszketikus ideál *szentélyét* annyit jelent, mint lerombolni egy olyan *világkonstrukciót*, amelyet – Nietzsche interpretációja szerint – a filozófiai szellem épített. Pontosabban: annak egyik lehetséges, történeti, önmagát *szükségszerűen* félreértő formája. Miért van jogunk ehhez a romboláshoz? Először is azért, mert az aszketikus ideál impozáns szentélyének építői is ezt cselekedték. Romboltak, hogy építhessenek. Leromboltak egy szentélyt, amelyben *nem az aszketikus ideál szelleme* lakott. De akkor milyen szellem? Erről Nietzsche alig mond valamit. Csak annyit hangsúlyoz, hogy ha az aszketikus ideál egy akaratot fejez ki, akkor elképzelhető egy ezzel *ellentétes* ideál, egy ezzel *ellentétes* akarat is. Bár lehet, hogy még ennyit sem mond. Hiszen végül is csak a kérdésig jut el: „hol van az az ellentétes akarat, amelyben ellentétes ideál jut kifejezésre?” Tényleg: *hol?* Itt keressük, ezen ez a „aszketikus csillagon”? Vagy ott, ahonnan ez a csillag – a maga elvadult kertjével és fájával – éppen ilyennek (a nihilizmus kertjének és fájának) *látszik?* Egy másik, „távoli” csillagon?

¹⁶ Uo. 111. o.

¹⁷ Uo. 110. o.

15.

Nem a szellem érkezik először, hanem előbb felépül a *ház*, amelyben a szellem később otthonra talál. Csak a szellem jelenléte avatja szentéllé a házat – formálja *kultúrává* (mint Wittgenstein írja) a civilizációt. – Mi következik mindebből? Az, hogy Zarathustrának (Nietzsche Zarathustra könyvének) lett volna a dolga, hogy ezt a munkát – az építkezését – elvégezze. *De vajon elvégezte?* Vagy csak a ház alapjai kerültek lerakásra és idővel azokat is benőtte a nihilizmus fája körül burjánzó gaz?

16.

„A föld a par excellence *aszketikus csillag*” – de csak *kívülről* nézve, egy „távoli csillagról” *visszatekintve rá*. Ezt a másik, rivális csillagot „talán” a *szabad szellem csillagának* nevezhetnénk. „Talán” – hiszen Nietzsche nem teszi ezt. Lényegében szinte semmit nem mond *arról a helyről*, ahonnan – „földi létezésünk nagybetűit olvasva” – visszatekint. Vajon mi az oka ennek? Talán az, hogy ez a csillag még *nem létezik*? De akkor hogyan lehetséges egyáltalán visszatekinteni róla? Nietzsche hangsúlyozza: „*itt*” – ezen az aszketikus csillagon, a világegyetemnek ebben a „rosszkedvű lények” által lakott szögletében – „azért a gondolatért folyik a harc, hogy az aszketikus pap miképp értékeli az életünket (meg mindenért, ami ezzel kapcsolatos, »természet«, »világ« meg a levés és a múlandóság egész területe).”¹⁸ Ez a harc divergens létinterpretációk *vitáját* jelenti. Ebben a vitában az aszketikus pap – a világegyetem e távoli szögletének ura – úgy harcol, hogy „mindenkire rákényszeríti az ő *létértékelésének* módját.” Mindenre? Nietzsche itt lázad. Azt mondja, hogy mindig volt ezen az aszketikus csillagon néhány „szerencsés dobásnak” számító kivétel, akire nem volt hatással az aszketikus pap „földöntúli” éneke – *patkányfogósípjának hangja*.

17.

A hermeneutikai bátorság itt ahhoz kell, hogy *új jelentést* adjunk olyan tényeknek és szimptomáknak, amelyeket eddig másképpen értelmeztek az elbeszélők – nem a nihilizmus mint lelkiállapot és interpretációs eljárás szimptomáiként. Miért nem? Ennek Nietzsche szerint az volt az elsődleges oka, hogy a *filozófiai szellem* sokáig, „egy szükségállapot kényszerítő erejű következményeként” *félreértette önmagát* – kontinuitást látott ott, ahol diszkontinuitás van, kapcsolatot ott, ahol valójában egy törés kezdődik: mégpedig egy *eredendő* és a genealógia módszerével éppen *így* megmutat-

¹⁸ Uo. 139. o.

ható törés. Törés egyfelől a *filozófia*, másfelől az *aszketikus ideál* között. Egyértelmű a helyzet: ahhoz, hogy Nietzsche a vég elbeszélőjeként tudjon színre lépni, ahhoz, hogy a napnyugati metafizika történetének végpontjára helyezhesse önmagát: kénytelen szakadást létrehozni ott, ahol ilyen szakadás *nincs*, ahol ilyen szakadás csak egy olyan filozófia *fikciójának* perspektívájából *látható*, amely ezen az „aszketikus csillagon” idáig *nem létezett*, sőt elképzelhető sem volt. Ez az *előzetes feltétele* az elkezdett és Nietzsche interpretációja szerint folytathatatlaná váló történet lezárásnak. De mi igazolja azt, hogy az említett törés tényleg létezik? Úgy tűnik, hogy csak egyfajta *erőbizonyíték*. Egyedül az a tény, hogy ez *gondolatként* egyáltalán felmerülhetett.

18.

Nietzsche fája a domesztikált ember szükségyszerű megjelenésének és legalább annyira szükségyszerű *halálának* a metaforája. De metaforája egy ágbogas történetnek is. Ez a történet a nihilizmus – egy metafizikai „tévedés” fokozatos napvilágra kerülésének – története. Napvilágra kerülése egy „hazugságnak”, amely a történet egymást váltó elbeszélői számára hosszú időn át – az elbeszélés változataiban – *igazság* volt. De annak *retrospektív* belátása, hogy mostantól „nincs igazság, nem létezik a dolgok abszolút állapota”, hogy mostantól „nincs »magánvaló« (Ding an sich)”, Nietzsche szerint nem jelenti „a nihilizmus beteges átmeneti állapotának” végét. Éppen ellenkezőleg. Ez a belátás – írja Nietzsche – „már önmagában is nihilizmus, és pedig a legszélsőségesebb”. A hosszú tévedés történetének vége nem azonos a nihilizmus történetének végével. Nem a nihilizmus története ért véget, hanem annak csak *az egyik szakasza*. Egy olyan elbeszélés, amely nem *így* aposztrofálta önmagát, noha lényege szerint az volt (mármint nihilizmus). Bizonyos értelemben csak most – Zarathustra színrelépésével – kezdődik a nihilizmus *par excellence* története. Most derül ki, hogy milyen magasra nőtt, és milyen mélyre ereszti gyökereit a nihilizmus fája – ez a viharvert, *Csontváry cédrusához* hasonlítható képződmény.